

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi
The Journal of International Turkish Language & Literature Research

Sayı/Issue 13 (Aralık/December 2023), s. 259-276.
Geliş Tarihi-Received: 10.08.2023
Kabul Tarihi-Accepted: 08.11.2023
Araştırma Makalesi-Research Article
ISSN: 2687-5675
DOI: 10.51531/korkutataturkiyat.1340958

Abdî'nin Câmasbnâmesi'nin Tunus Nüshası

Tunisia Copy of Abdi's Câmasbnâme

Eyyüp ACAR*

Öz

Câmasbnâmeler, Türk edebiyatı mesnevi türünün önemli örneklerinden birisidir. Bu eserler ilk olarak Ahmed-i Dâî, ardından Abdî tarafından tercüme yoluyla edebiyatımıza kazandırılmıştır. Türk dili ve edebiyatı tarihi bakımından kıymete sahip olan bu eserlere ait nüshaların tanıtılması önem arz etmektedir. Önemli Câmasbnâme çevirilerinden birisi olarak kabul edilen Abdî'nin eserine ait nüshalar dünyanın farklı coğrafyalarındaki kütüphanelere kadar ulaşmış, üzerine çok sayıda yüksek lisans ve doktora tezi, akademik ve güncel makale, kitap vb. türlerde yayınlar yapılmıştır. Abdî'ye ait Câmasbnâme nüshalarından bir tanesi de Tunus Millî Kütüphanesi (Mektebü'l-Vatâni) 09437 numarada kayıtlıdır. Çalışmamızın konusunu bu nüshaya ilişkin bilgiler ve bulgular oluşturmaktadır. Nitel araştırmamızda doküman analizi yöntemi esas alınıp Tunus nüshası şekil ve içerik olarak incelemeye tabi tutulmuştur. Nüshasının durumunu daha iyi anlayabilmek için yazı tipi, sayfa ölçüsü, satır sayısı bakımından birbirine yakın özelliklere sahip İtalya Vatikan Turco 52 numaralı nüsha ile eserin iyi nüshalarından birisi kabul edilen Paris Bibliothèque Nationale Supplement Turc. 1363 numaralı nüshadan karşılaştırmalar yapılmıştır. Diğer nüshalarla büyük ölçüde benzerlikler gösteren Tunus nüshası şekil, içerik ve imla bakımından farklılıklara da sahiptir. Amacımız söz konusu benzerlikleri, farklılıkları, telif yeri ve tarihi gibi kendine has özellikleri ile nüshayı ilim dünyasının dikkatine sunmaktır.

Anahtar Kelimeler: Hikâye, Türk Edebiyatı, şiir, mesnevi.

Abstract

One of the important examples of Turkish literature masnavi genre is Câmasbnâmes. The works were first brought to our literature by Ahmed-i Dâî and then by Abdi through translation. It is of great importance to introduce these works and their copies, which have a great value in terms of the history of Turkish language and literature, to the public. The copies of Abdi's work, which is accepted as one of the most important Câmasbnâme translations, in libraries different geographies of the world as is stud many master's and doctoral theses, academic and current articles, books, etc. types of publications. One of the copies of Jâmasbnâme belonging to 'Abdi is registered in the Tunisian National Library (Mektebü'l-Vatâni) number 09437. The subject of this study is the information and findings related to this copy. Based on the document analysis method in our qualitative research, the Tunisian copy was examined in terms of form and content. In order to better understand the situation of the Tunisian copy, Italy Vatican Turco, which has the same features in terms of font, page size and number of lines, and Paris Bibliothèque Nationale Supplement Turc, which is considered one of the best copies of the work. Comparisons were made from the copy numbered 1363, and determination was made. The Tunisian copy, which shows great similarities with the other copies, also has differences in terms of form, content and spelling. Findings regarding

* Dr. Öğr. Üyesi, Tunus Kartaca Üniversitesi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, e-posta: eyyup.acar@dpu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4732-0231.

the Tunisian copy are included in the text. Our aim is to present the copy to the attention of the scholarly world with its unique features such as similarities, differences, place and date of composition.

Keywords: Story, Turkish Literature, poetry, masnavi.

Giriş

Konuşulanlar unutulabilir, ancak yaşananlar kalıcıdır. Hikâyeler, içerisinde barındırdığı yaşanmışlık, olay örgüsü, kurgu bakımından birçok edebi türe göre daha kalıcı ve etkileyicidir. Kutsal kitaplar dahi insanlar hakikati, iyiyi ve doğruyu daha iyi anlayabilsinler diye tahkiyevî bir üslûba sahiptir. İbret ve ders almak hikâyelerin kazandırmak istediği temel hedeflerden olmuştur. İyiliği teşvik etme, kötülüklerden sakındırma, ahlaki olgunluğa ulaşma gibi öğretiler hikâyelerde teşhis, teşbih, temsil gibi edebî sanatlarla somutlaştırılarak sunulmuştur.

Türk edebiyatı, manzum ve mensur tarzda yazılmış hikâyeler bakımından oldukça zengindir. Bu hikâyelerden biri de Câmâsbnâmelerdir. İlk örneklerine Fars edebiyatında rastlanan Câmâsbnâmelerin aslı, Keyâniler şahı Güştâsb'ın kâinat ve yaratılışla ilgili sorularına İran mitolojisinde ileri görüşlü ve hâkim diye nitelendirilen bilge Vezir Câmâs'ın verdiği cevaplardan oluşan Pehlevîce yazılmış yaklaşık 500 beyitlik bir risâledir (Erkan, 1993, s. 43).

Edebiyatımızdaki ilk Câmâsbnâme örneği Ahmed-i Dâî tarafından kaleme alınan Câmâsbnâme tercümesidir. Dâî, Nasîrüddin-i Tûsî'nin 30 beyitlik Farsça eserini genişleterek 73 beyit halinde Türkçeye tercüme etmiştir (Köktekin, 1999, s. 27). Bir başka Câmâsbnâme tercümesi ise 15. yy'da Abdî Mûsâ tarafından kaleme alınan tercümedir. Bu tercüme, Câmâsbnâme'nin önemli çevirilerinden biri olarak kabul edilmektedir.

Yurt içi ve yurt dışı kütüphanelerde çok sayıda nüshası bulunan bu eserin hangi kaynaktan tercüme edildiğine ilişkin bir bilgi yoktur. Bozkaplan'a (1994, s. 4) göre bazı araştırmacılar hikâyelerin kaynağını Arap ve Fars hikâyelerinde aramışlardır. Gibb'e (1900, s. 432) göre Abdî'nin Câmâsbnâmesi Binbir Gece Masalları'ndaki öykünün şiirsel anlatımıdır. And'a (2008, s. 63) göre Câmâsbnâme Farsça'dan uyarlanmış, Binbir Gece Masallarından "Câmâsb'ın (Hasib) serüvenlerinden alınmıştır, olaylar Keyhüsrev dönemi İran'ında geçer. Kocatürk'e (1954, s. 219) göre eserin Farsça mensur bir Câmâsbnâme'den tercüme edildiği muhtemeldir. Çakır'a (1994, s.VII) göre, Günay Kut'un -Binbir Gece masallarının Hindistan'da ortaya çıktığı, İran'da "Hezar Efsane" adıyla kitaplaştığı- ifadelerinden hareketle Câmâsbnâme'nin konusu Binbir Gece masallarından alınmadır ve eserin Hint kaynaklı olması muhtemeldir. Sakaoğlu'na (1973, s. 24) göre Câmâsbnâme, Binbir Gece Masallarının en eski tercümelerinden biridir. Erkan'a (1993, s. 43-45) göre ise Câmâsbnâme'nin konusu Tevrat kaynaklıdır ve Abdî tarafından İslamî şekle sokulmuştur. Konu daha geniş bir biçimde nazma çekilmiş, esere pek çok telif unsuru da katılmıştır.

Bozkaplan (1989, s. 5), Abdî'nin *Şâh adına bunu kıldum tercüme/ Kimse sözün sürmedüm ben harcım* dizelerindeki "tercüme kıldım" ve "harcım kimsenin sözünü karıştırmadım" ifadeleri için "Tercüme olunan şeyin katıksız olmasına imkân yoktur." yorumunu getirmiş; bununla birlikte Abdî'nin eserine başka bir eseri kaynak olarak aldığını, onu yeni hayallerle, duygularla süsleyerek yeniden biçimlendirdiğini, bu haliyle Câmâsbnâme'nin tercüme değil, telif bir eser olduğunu ifade etmiştir. Çakır'a göre Câmâsbnâme dil, edebiyat ve folklor malzemeleri bakımından oldukça zengindir ve millî kültüre dair motiflerle doludur. Birçoğu bugün ortadan kalkmış olsa da özellikle ziyafet sofralarının anlatıldığı bölümlerde çok sayıda yemek ismi ile karşılaşmaktadır. Şairin sofrâ kültürüne ilişkin bu birikimi, onun II. Murad'ın meclislerinde bulunduğu izlenimini vermektedir (Çakır, 1994, s. VIII).

Abdî, Câmasbnâme’de hikâyelerin birbiri içinde anlatıldığı Arap hikâye tekniğini kullanmıştır. Anlatım sürecinde duygular doruğa ulaştığında hikâyeci anlatım bırakılmış, gazel türü şiirlerle duygular daha etkili bir biçimde sunulmuştur. Gibb’e (1900, s. 309) göre şairin istediği ölçülerde metne konulan bu şiirler tek bir vurgu değişikliğine uğramadan binlerce satırı ihtiva eden mesnevinin monotonluğunu kırmaktadır. Dankoff’a göre mesnevilerde gazel kullanma âdeti Fars edebiyatında Ayyukî (Varka ve Gülşâh) ile başlayıp Türk edebiyatında artarak devam etmiştir. Gazeller, okuyucuya ve dinleyiciye hikâyenin muhtelif yerlerinde karakterin iç dünyasına geçici bir bakış atabilme fırsatını vermekte, karakteri kendi kendine konuşur gibi söyletmek yerine bir başkasının duymasına aldırış etmeden sesli bir şekilde konuşturmuştur. Bu durum anlatıyı renklendirmekte ve şiirin durağan yapısına cazibe kazandırmaktadır (Dankoff, 1984, s. 190).

Ünver’e göre mesnevi içerisinde gazel başta olmak üzere değişik nazım biçimlerindeki şiirlere ait özellikler kısaca şunlardır:

i. Genellikle kahraman ağzından söylenir. Bu şiirler bazen aşğın sevgilisine gönderdiği bir aşk mektubudur...

ii. Şair mesneviden bu şiir türüne geçmeden önce son beyitte bu durumu haber verir, mesnevi ile şiir arasında bağlantı kurar...

iii. Bu şiirlerden çok azında şairin mahlası bulunur...

iv. Fars edebiyatında başlamış olsa da sayıca çok olmaları, gazele ait bütün özellikleri ihtiva etmeleri bakımından Türk edebiyatında daha çok gelişmiş, şairler tarafından tercih edilmiştir (Ünver’e 2017, s. 445-446).

Câmasbnâme metin olarak 5348 beyte sahiptir ve aruzun fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün vezninde yazılmıştır. Metin içerisine serpiştirilmiş gazel türünde 17 şiir yer almaktadır. Şiirler sevgi, ayrılık, cefa, hasret, hikmet vb. konulardadır ve daha çok kahramanlar tarafından içinde buldukları duygusal durumları ifade etmek amacıyla söylenmiştir. Asıl metnin vezni olan “fâ‘ilâtün” tef‘ilesinin 11’li ve 15’li kalıpları yanında aşağıdaki kalıplarla yazılmıştır:

i. mef‘ülü mefâ‘ilü mefâ‘ilü fe‘ülün

ii. mefâ‘ilün mefâ‘ilün fe‘ülün

iii. mefâ‘ilün mefâ‘lün mefâ‘lün mefâ‘lün

Nüşanın 122a sayfasında “Şah Cihan’ın Duhter-i Peri hakkında şiir okuması” başlığı altında yazılmış olan “mefâ‘ilün mefâ‘ilün fe‘ülün” veznindeki gazel örnek olarak aşağıda sunulmuştur:

Garîb gönülüm ‘acâyib hâle düşdi
Dutuldu zülf cîm u dâle düşdi

Yañağından ciger boyandı kâne
Gözüm dürri anuñ-çün âle düşdi

Görelen nünü ‘aynı mîmu la‘lîn
Meyinden câm-ı câna lâle düşdi

Şu zülf-i sîm-i ham boynun tolayu
Açup turrâ-yı müşkin şâle düşdi

Dutuldı cân u dil 'ışkuñ ağına
Bu anka gör siñek-veş bala düşdi

Görenler periyi dili dutuldu
Benüm dilüm 'acâyib kâle düşdi

Garîb u hayrânı âvâre itdi
Cihân Şâhın naşîbi nâle düşdi

Kur'an kaynaklı kıssaların etkileri eserde görülmektedir. Câmasbnâme'nin kaynakları içerisinde İslam kültürü ve edebiyatlarına ait motifler yer almaktadır (Karademir, 2001, s. XXVI). Kocatürk'e (1954, s. 219) göre Câmasbnâme aruzlu halk destanlarıyla İrankârî divan mesnevileri arası, sade, canlı, muvâzeneli, güzel akışlı, bilhassa öz Türkçe halk kelimeleri ve deyimleri ile dolu enteresan bir dil ve üsluba sahiptir.

Abdî'ye ait bu eser sonraki yüzyıllarda mensur eserlerin ortaya çıkmasına da kaynaklık etmiştir. Câmasbnâme hikâyelerinden Cihan şah, Mürg şah, Duhter Şahperi, Kale-i Gevhernigin, Şems-i Bânu, Kigal Hindi hikâyelerini ihtiva eden Miladi 1780 tarihli mensur bir metin mevcuttur. Abdî'nin manzum metninden daha geniş bir anlatıma sahip olan bu metinde Abdî'ye ait manzumeler de yer almaktadır. Metindeki "Yazıcı öksüz"ü dahi duadan unutmuşlar" ibaresi "yazıcı öksüz"ün müellif ya da müstensih olduğuna işaret etmektedir ancak net bir bilgi mevcut değildir. Bilinen ikinci mensur eser Hicri 1191 baskılı "Mümtâzetü'l-Emâsil Şâhmarân Hikâyesi"dir. Bir önceki mensur eserin küçültülmüş bir şeklidir. Metinde Abdî'nin mısralarına yer verilmiştir (Kocatürk, 1954, s. 219).

Yukarıda Câmasbnâme'nin menşei, Türk edebiyatına kazandırılması, bir metin olarak sahip olduğu özellikler üzerinde durulmuştur. Eserin metnini oluşturan hikâyelerden de kısaca bahsetmek yerinde olacaktır. Dânyâl Peygamber, Câmasb, Bulkiya, Şah Sahra, Cihan Şah, Murg Şah, Şah Peri, Şemse Banu, Şah Keyfal, Şah Keyhüsrev hikâyeleri Câmasbnâme'nin metnini oluşturmaktadır. Esere ismini veren Câmasb'ın hikâyesi kısaca şöyledir:

Dânyâl Peygamber kâinatın sırlarına vâkıf, her derdin şifasını bilen bilge bir hekimdir. Ölüm derdine çare hikmet dolu kitabını vefat edeceğine yakın doğacak çocuğuna vermesi için hanımına bırakır. Dânyâl'in vefatından sonra oğlu Câmasb dünyaya gelir. Okul zamanı geldiğinde Câmasb tek harf öğrenemez, hiçbir işte sebat edemez, muvaffak olamaz. Odunculuk yapmaya başlar. Odun için arkadaşları ile gittiği dağda yağmura yakalanır, mağaraya saklanır. Derken bal dolu bir kuyu bulurlar, balı alıp satarlar. Kuyunun dibindeki bal için Câmasb'ı kuyuya salan arkadaşları balı alınca onu kuyuda bırakırlar. Câmasb kuyuda açtığı bir delikten kocaman bir yer altı âlemine çıkıverir. Orada Şahmaran ile tanışır. Gördüklerini söylememesi şartı ve Şahmaran'ın yardımıyla evine döner. Sultan Keyhüsrev hastadır, şifası Şahmaran'dır. Câmasb'ın Şahmaran ile olan hikâyesini öğrenen Keyhüsrev, Şahmaran'ın yerini öğrenmek ister. Câmasb korkudan Şahmaran ile olan sırrını ifşa eder, yerini söyler. Şahmaran yakalanır, ancak Câmasb'ın masumiyetine inanır. Öyle ki ilacın nasıl yapılması gerektiğini tarif eder. Şahmaran'ın cisminden ilaç yapıp Keyhüsrev'e sunulur, Keyhüsrev şifa bulur. Aynı ilaçtan alan Câmasb, babası Dânyâl gibi dünyanın sırlarına vâkıf olur.

Dânyâl hikâyesi ile başlayan eser, Câmasb'ın kuyuya düşmesi, açtığı çukurdan yer altı âlemine geçmesi, Şahmaran ile tanışması ve ondan Bulkiya hikâyesini dinlemesi, ardından birbirine bağlı hikâyeler zinciri ve son olarak Câmâsb'ın evine dönmesini, büyük bir hekim olmasını anlatan Keyhüsrev hikâyesi ile nihayete erer.

1. Câmasbnâme'nin Nüshaları

Câmasbnâme'nin nüshaları üzerine bilimsel çalışmalar yapılmıştır.¹ Bu çalışmalarda eserin yurtiçi ve yurtdışı nüshaları ile ilgili listeler yer almaktadır. Nüshaların verildiği en geniş listelerden birisi 2001 tarihli "Karademir, Mahmut (2001). Abdî, Câmasbnâme (İnceleme Metin), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi" dir. Bir diğeri ise 2021 tarihli "Binbir Gece Masalları'nın En Eski Türkçe Çevirileri ve Arap Metin Tarihi Açısından Önemi" "Thomann, J. (2016). Die frühesten türkischen Übersetzungen von Tausendundeiner Nacht und deren Bedeutung für die arabische Textgeschichte. Asiatische Studien / Études Asiatiques, 70(1):171-219. DOI: <https://doi.org/10.1515/asia-2015-0039>" isimli makaledir. Aşağıdaki liste bu iki çalışmadan alınmış, basılı kaynaklar, tezler ve kütüphane kayıtlarından karşılaştırmalar yapılarak manzum ve mensur olarak sınıflandırılmıştır.

Yurt içi Manzum nüshalar:

1. Câmasbnâme, İBB Atatürk Kitaplığı, Osman Nuri Ergin Koleksiyonu, No. 587.
2. Abdî, Câmasbnâme, İstanbul Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Koleksiyonu, No. 1202.
3. Abdî-i Edincikî, Câmasbnâme, Ankara, Milli Kütüphane, No. YzA 3825/1.
4. Abdî Mûsâ, Câmasbnâme, Ankara, Cebeci İlçe Halk Kütüphanesi, No. 239.
5. Câmasbnâme, Ankara, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, No. 429.
6. Câmasbnâme, Atatürk Üniversitesi, Seyfeddin Özege Kütüphanesi, Agah Sırrı Levend Koleksiyonu, No. 427.
7. Câmasbnâme, Ankara Milli Kütüphane, No. YzA 1598/2.
8. Abdî, Câmasbnâme, İstanbul Arkeoloji Kütüphanesi, No. 237.
9. Abdî, Câmasbnâme, TTK Kütüphanesi, No. 429.
10. Câmasbnâme, Konya İzzet Koyunoğlu Kütüphanesi, No. 11398.

Yurt içi Mensur nüshalar:

- Câmasbnâme, İBB Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Koleksiyonu, No. 161.
 Abdî-i Edincikî, Câmasbnâme, Ankara Milli Kütüphane, No. YzA FB 511.
 Terceme-i Câmasbnâme, Ankara Milli Kütüphane, No. YzA 2044.
 Câmasbnâme, TBMM, No. 1465.
 Câmasbnâme, İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi, Ali Nihad Tarlan, No: 66.
 Câmasbnâme, Konya, Yusuf Ağa Kütüphanesi, No. 7582/9.
 Câmasbnâme, Ankara, Adnan Ötüken Kütüphanesi, No. 239.
 Câmasbnâme, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, No. 9542.

¹ Manzum metin üzerine yapılan yüksek lisans ve doktora tezleri şunlardır: Bozkaplan, Şerif Ali (1989). Abdî Musa Câmasbnâme, İnönü Üniversitesi, Doktora Tezi, Malatya; Karademir, Mahmut (2001). Abdî, Câmasbnâme (İnceleme-Metin), Atatürk Üniversitesi, Doktora Tezi, Erzurum; Kozacı, Hatice (1994). Câmasbnâme Abdi Devir Tür Araştırması ve Metnin 35 Varağının Edisyon Kritiği, Ege Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, İzmir; Koncu, Hanife (1994). Abdî'nin Câmasbnâmesi, Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul; Çakır, Müjgân (1994) Abdî'nin Câmasbnâmesi (1. Bölüm), Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Yurt dışı Manzum Nüshalar:

1. Kitâb-ı Câmâsbnâme, Paris Biblioteque Nationale,1363.
2. Mûsâ Abdî, Câmâsbnâme, Paris Bibliothequ Nationale, 1521.
3. Abdî, Câmâsbnâme, Bibliotece Apostolica Barb Orientale, 103.
4. Câmâsbnâme, İngiltere British Library, Add 24962.
5. Câmâsbnâme, Almanya, Dresden, Sächsische Landesbibliothek, Ea. 150.
6. Câmâsbnâme Almanya, Berlin, Staatsbibliothek, msc.or.oct.3706.²
7. Kitâb-ı Câmâsb İbni Dânyâl rahmetullahi aleyh, Almanya, München, Bayerische Staatsbibliothek, Cod. Turc. 175.³
8. Kitâb-ı Câmâsbnâme, İtalya Biblioteca Apostolica Vaticana, turco. 52
9. Câmâsbnâme, İtalya Biblioteca Apostolica Vaticana, turco. 156
10. Câmâsbnâme, Leiden Universiteitsbibliothek, 1558.
11. Kitâb-ı Câmâsb, Viyana, Avusturya Devlet Arşivleri 1: Meclis, Mahkeme ve Devlet Arşivleri, 166.⁴

Yurt dışı Mensur Nüshalar:

1. Câmâsbnâme, Oxford, Bodleian Library, Ouseley, 103.
2. Hazâ Kitâb-ı Câmâsbnâme, Almanya, Berlin, Staatsbibliothek, ms.or.oct.2047.⁵
3. Câmâsbnâme, Almanya, Dresden, Sächsische Landesbibliothek, Ea. 61.
4. Hikâyât-ı Garâ'ib ve Acâ'ib Câmâsb İbn Dânyâl'dur Almanya, Gotha, Araştırma Kütüphanesi, 252.⁶
6. Câmâsbnâme, Kahire, Dâr al-Kutub al-Mişriyya, Tal'at adab, 57/173.

Câmâsbnâme'nin İBB Atatürk Kitaplığı No. 587 ile İstanbul Millet Kütüphanesi Ali Emiri Koleksiyonu No. 1202 numaralı nüshaları üzerinden akademisyenler Müjgân Çakır ve Hanife Koncu tarafından karşılaştırmalı olarak hazırlanan ve günümüz Türkçesi ile desteklenen metin "Abdî Mûsâ Câmâsbnâme" adıyla 2023'te İBB tarafından yayımlanmıştır. Kaynaklarda Câmâsbnâme'nin Tunus nüshasına dair bir bilgi ile karşılaşılmamıştır.

2. Câmâsbnâme'nin Tunus (Mektebü'l-Vatanî) Nüshası

Bu bölümde, Tunus Devlet Kütüphanesinde (Mektebü'l-Vatanî) kayıtlı 09437 numaralı nüsha incelemeye tabi tutulmuştur. Nüshanın kimliğine ilişkin temel bilgiler (Yazar/Müellif, telif tarihi ve yeri, ithaf, istinsah tarihi ve yeri, müstensih... vb.) Vatican Turco 52 ve Paris Supplement Turc 1363 nüshalarından karşılaştırmalı olarak teyit edilmiş, bulgular alt başlıklar hâlinde sunulmuştur.

² Bilgi için bk. Götz, Manfred (1968): Türkische Handschriften: Teil 2. Wiesbaden: Steiner.

³ Nüsha adı ve bilgi için bk. Aumer, Joseph (1875): Verzeichniß der orientalischen Handschriften der K. Hof- und Staatsbibliothek in München, mit Ausschluß der hebraeischen, arabischen und persischen. München: Palm.

⁴ Nüsha adı ve bilgi için bk. Krafft, Albrecht (1842): Die arabischen, persischen und türkischen Handschriften der k. k. orientalischen Akademie zu Wien. Wien: Mechitaristen.

⁵ Nüsha adı ve bilgi için bk. Götz, Manfred (1968): Türkische Handschriften: Teil 2. Wiesbaden: Steiner.

⁶ Nüsha adı ve bilgi için bk. Pertsch, Wilhelm (1864): Die türkischen Handschriften der herzoglichen Bibliothek zu Gotha. Wien: Kais. kön. Hof- und Staatsdruckerei.

2.1. Nüsha adı

Nüshanın 4b10 numaralı beytinde eserin şah adına yapılmış bir tercüme olduğu, içerisinde başka birine ait söz bulunmadığı bilgileri paylaşılmış, 4b11 numaralı beyitte eserin adı verilmiştir.

Şâh adına bunu kıldum tercüme
Kimse sözün sürmedüm ben hârcıma 4b10

Şâh öñinde okına şa'llah didüm
Buña Câmâsbnâme diyü ad kodum 4b11

Eser adı Câmâsbnâme'dir ve bu adla tanınıp bilinmektedir. Ancak sonraki zamanlarda müstensihlerin nüshalara serlevhalarda farklı isimler verdikleri görülmektedir. Tunus nüshanın serlevhasında "Hazâ Kitâb-ı Câmâsbnâme" yazılıdır. Serlevhadan hareketle nüsha adının "**Kitâb-ı Câmâsbnâme**" olması daha isabetli olacaktır.

2.2. Yazar/Müellif

Nüshanın 18b sayfasında yazarın kimliği ile ilgili bilgileri ihtiva eden beyitler yer almaktadır. Yazar/şair Abdî Mûsâ'dır.

Bu fakîr **Abdî** zelilden anlara
Dâyima olsun revân ol cânlara 18b2

Bendeyim anlara rahmet râciyam
Mûsiyem ben Aḥmedüñ muḥtâciyam 18b3

Yâ şefî'a'l-müznibin ben bir du'âciyam
Ger şefâ'at itmezsen âciyam⁷ 18b4

Rahmet eyle rahmet it ben 'âsiye
Ol Muḥammed ḥaḳḳı-çün ben **Mûsiye** 18b5

2.3. İthaf

Abdî'nin Câmâsbnâme'yi Sultan II. Murad adına tercüme ettiğini, onun katında okunmasını istediğini ifade eden beyitler nüshanın 4b sayfasında yer almaktadır:

Şâh adına bunu kıldum tercüme
Kimse sözün sürmedüm ben hârcıma 4b10

Şâh öñinde okına şa'llah didüm
Buña Câmâsbnâme deyü ad kodum 4b11

Ḥân uruḡı kıymeti cândur **Murâd**
'Âlemüñ şâhlarına ḥândur **Murâd** 4a1

Şâhî Sulṭân ol Muḥammed oḡlıdur
Pes Muḥammed kânimiş bu oḡlıdur 4a2

⁷ Bu sözcük (âciyam) Tunus nüshası ile Paris Suplement Turc 1363, Vatican Turco 52, Vatican Turco 156 nüshalarında [âciy(a-e)m] biçimde yazılmış, "fakir, muhtaç, düşkün" anlamlarında isim olarak kullanılmıştır. Metin çevirisinde "âciyam" telaffuzu tercih edilmiştir.

Faḥr-ı ‘ālemden hemîn oldur **Murād**
Pes Murād oldur mürîd ol bol **Murād**⁸ 4a3

Metinde Sultan Murad’ın ardından Sadrazam Muhammed Paşa’ya medhiye ve dua vardır. Paris nüshasında “Medḥ-i Pâşâ-yı Muḥammed vezîr-i bî-nazîr-i a‘zâm” başlığı altında 36 beyitten oluşan bu bölüm Tunus nüshasında bölüm başlığı olmaksızın 5a/5b/6a sayfalarındaki 34 beyitten müteşekkildir. 7a7 ve 7a8 beyitleri Tunus nüshasında yer almamaktadır:

Tunus Nüshası

Ötsün imdi bu dilüm bülbülü-veş
Ġüş iden disün budur bülbül-i hoş 5a1

İsterüz Allahdan kim çok yaşaya
Kıl du ‘â medh it **Muḥammed Paşāya** 5a3

Paris Nüshası

Ötsün imdi bu dilüm bülbül uş
Ġüşî olan disün budur bülbül-i hoş 6b3

İltimās Allahdan çok yaşaya
Kıl du ‘â medḥ-i **Muḥammed Paşāya** 6b5

Ḥaḳḳ bağışlasun murādı ayını
Kāyim itsün kapusunda ayını 7a7

Ser-firāz olsun bülend-i ‘ömrile
Rüzigārî hoş geçürsün ‘emrile 7a8

2.4. Telif Tarihi ve Yeri

Abdî, Câmasbnâme’ye bir bahar mevsimi başlayıp eserini yine bir bahar mevsimi tamamladığını 209a ve 209b sayfalarındaki beyitlerde ifade etmekte;

Ol zaman kim dāsitanı başladum
Eski özdekde yeni ḫal aşladum 209a1

Güllerüñ vaḫti temām olmuşıdı
Ötmege bülbül seḫer turmuşıdı 209a2

Ḥüḫtiler şekker yiyüp söyleridi
Ḳumrılar derdin ‘ayān eyleridi 209a3

Sebze⁹ ‘ālem gül açılmış bāğda
Başladum ben bu söze ol çağda 209b12

Ḥaḳḳuñ emriyle bunı kıldıḫ temām
Ver şalevāt Muşḫafāya ve’s-selām 209b13

ardından eserin telif tarihini bildiren aşağıdaki beyti paylaşmaktadır:

Bil Nebînüñ hicretinden bu zaman
Geçdi **sekiz yüz yetmiş bir** yıl temām 210a1

Tārîḫi andandurur işte didüm

⁸ Bu dize Paris Supplement Turc 1363’te “pes Murād oldı mürîd o bulur Murād”; Vatican turco 156’da “pes Murād oldı mürîd bu Murād” biçiminde yazılmıştır. Tunus nüshasında aynı dize çok açık bir imla ile “Pes Murād oldur mürîd ol bol **Murād**” şeklinde yazılmıştır. Dizedeki “bol” sözcüğü bereketli anlamında sıfat olarak kullanılmıştır.

⁹ “Sebze” sözcüğü 209b’de سبزه biçiminde açık ve harekeli bir imla ile yazılmış, şirde yeşil, yeşillik, yeşillik alan anlamında kullanılmıştır. Aynı sözcük aynı sayfada bir başka beyitte (209b1) de görülmektedir: Eşdigünce sebze ye bād-ı sabā/ Her çiçek salnur eydür merḫabā

Nitekim ol resmi ‘âdetdür kıodum 210a2

Nüshalarda Câmasbnâme’nin telif tarihine ilişkin olarak H. 833/M.1429 tarihine işaret edilmektedir: İBB Atatürk Kitaplığı, No. 587, H. 833/M. 1429; Millet Kütüphanesi Ali Emiri, No.1202, H. 833/M. 1429; Vatikan nüshası 52, H. 833/ M. 1429; Vatikan Nüshası 156; H. 833/M. 1429... Ancak Paris Biblioteque 1363 numaralı nüshada telif tarihi H. 600/M. 1204’tür. Karademir (2004, s. XXXIV) bu tarihin eserin telif tarihi bakımından imkânsız olduğunu ileri sürmekte söz konusu tarihte daha Osmanlı Devleti’nin kurulmadığını, Abdî’nin eseri II. Murad’a ithaf ettiği, onun katında okunması için yazdığı düşünüldüğünde bunun mümkün olmadığını ifade etmektedir.

Tunus nüshasının telif tarihi 210a1 numaralı beyitte H. 871/M. 1467 yılı olarak verilmiştir. Câmasbnâme’nin telif tarihinin H. 833/ M. 1429 olduğu bilindiğine göre Hicri 871/1467 telif tarihi bakımından zorlama bir tarih görüntüsü vermekte, Abdî’nin ilk telifinden 38 yıl sonra bir başka telif yaptığı anlamına gelmektedir. Ayrıca Abdî’nin, Câmasbnâme’yi II. Murad’a ithaf ettiği düşünüldüğünde bu tarih (H. 871/ M. 1467) sultan II. Murad’ın değil, oğlu II. Mehmed (Fatih)’in saltanatıdır.

Bununla birlikte Tunus nüshasının müellifin H. 871/ M.1467 tarihli bir başka hattından istinsah edildiğini destekleyen durum diğer nüshalarda olmayan telif tarihine ve istinsah tarihine sahip olmasıdır. Nüshanın ferağ kaydında müellif hattından ya da müellif nüshasından istinsah edildiğine ilişkin bilgi mevcut değildir. Abdî’nin hayatına, hangi zaman aralığında yaşadığına dair elimizde net bilgiler de yoktur. Dolayısıyla H. 871/ M.1467 tarihinin yazarın bir başka telifine ait olup olmadığına ilişkin bir bilgiye ulaşmak bugün için mümkün değildir.

Hakkında bilgi sahibi olduğumuz nüshalarda¹⁰ Câmasbnâme’nin telif yeri Bandırma iline bağlı Aydıncık (Edincik)’tır. Tunus nüshasının istinsah edildiği müellif yazması ise bugün Bulgaristan sınırları içerisinde yer alan Filibe vilayetine bağlı İstanmaka (Asenovgrad) şehridir. Nüshanın 210a10 numaralı beytinde eserin telif yeri görülmektedir:

Ƙarye-i İstānmākā içinde bu kelām
Yazılıben düzülüb oldu temām 210a10

Bulgaristan’da 1394’te başlayan Osmanlı hâkimiyeti 93 harbi (1877-1878) ile son bulmuştur. Bulgar, Rum ve Pomak Türklerinin birlikte yaşadığı İstanmaka köyü Osmanlı hâkimiyetinin sona ermesiyle birlikte tam bir kaosa sürüklenmiştir. Binlerce Müslüman Türk yurtlarından sürülmüş yine binlercesi şehit edilmiştir (Akgün, 2005, s. 4).

2.5. Müstensih, İstinsah Tarihi ve Yeri

Nüshanın müstensihisi Ali bin Muhammed’dır. Bu bilgi 210b sayfasındaki ferağ kaydında “Ketebehu el-fakîru’l-ħakîr Ali bin Muħammed Tahrîran fî-evâhiri şehri rebî’ul evvel fî-sene 949” ibaresi ile verilmiştir. Tunus nüshasının istinsah tarihi **H. 949/M. 1542** Rebiülevvel ayının sonlarıdır.

2.6. Nüshaya İlişkin Diğer Bilgiler

Nüsha, Tunus Devlet Kütüphanesinde (Mektebetü’l-Vatanî) 09437 numarada kayıtlıdır. Nüsha 20,5x14 cm ölçülerinde, 20,5 cm uzunluğunda, aharlı kâğıt ve güzel nesihle tamamı 13 satır ve harekeli olmak üzere yazılmıştır. Başından sonuna tam bir nüshadır, eksik sayfası bulunmamaktadır. Nüshadaki toplam beyit sayısı 5348’dir. Sayfa kenarlarında yaşına

¹⁰ İBB Atatürk Kitaplığı Nüshası 587; İstanbul Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Koleksiyonu No. 1202; Ankara Milli Kütüphane, No. YzA 3825/1; Fransa Biblioteque Nationale 1363; Vatikan nüshası 52, Vatikan nüshası 156...

bağlı olarak tahribat vardır, ancak yırtık, okunamaz durumda sayfası yoktur. Nüsha dağılmış vaziyettedir. Cildin sırtı zamana bağlı olarak erimiş, sertâb ve miklebi kopmuştur. Nüsha kapağı mukavvadır; şemseli, miklepli, kahverengi meşin cilde sahiptir. Nüşanın ciltli mukavva kapağının iç kısmına ebrulu kâğıt döşenmiş, ebrulu zemin üzerine dikdörtgen biçiminde kütüphane kayıt bantı yapıştırılmıştır. Bu bant üzerinde alt alta gelecek şekilde: المكتبة(kütüphane): Mekteb'ül-vatanî; الرقم (rakam): 9437; مقياس (ölçü): 20,5x14; مسطرة (satır): 13 ve أوراق (yaprak): 210 bilgileri bulunmaktadır.

Nüşanın ön kısmında bir vikâye varağı vardır. Bu varağın önü ve arkası boştur. Nüşanın 1a numaralı zahriyesinde, üst kısmında: الحمد لله حبسنا هذا السفر على نحو التحبب الصادر منا "Bu kitap bizim tarafımızdan Ulu Cami Zeytune Camisine vakıf malı olmak üzere vakfedilmiştir. Allah, güneşin doğuşundan gece çökünceye kadar yapılan zikri hürmetine uzun ömürler versin. (Bu metin) 1295 senesi 24 cumâdî es-sânî'nin sonunda yazılmıştır." ibareli bir temellük kaydı yer almaktadır. Temellük kaydından bağımsız olmak üzere üstte ve sayfayı sağdan ve soldan ortalayacak biçimde Zeytune Camisi kütüphanesine ait mor renkte oval bir mühür bulunmaktadır. Bahse konu temellük kaydının üzerine gelecek şekilde Muhammed Sadık Paşa Bey ibareli kare biçimli mühür, altında ise kenarları "dâru'l-mektebu'l-vatanî, ortasında Tunus ibaresi bulunan daire şeklinde bir mühür yer almaktadır.

Zeytune Camisi Tunus'ta ilk inşa edilen yapılardandır. Emevi valilerinden Hassân b. Numân tarafından H. 80'de (699) inşa edilen cami daha sonraki yıllarda birçok devlet adamı tarafından genişletilmiştir. Rivayete göre cami adını inşa edildiği yerde bulunan zeytin ağacından almıştır. Buna ek olarak Nûr sûresinin 35. âyetinde Allah'ın nurunun temsili için verilen örnekte geçen "zeytûne" kelimesi ile ilişkilendirilmektedir. Zeytune Camisi uzunca zaman ilim meclisi olmuş, buradan birçok âlim yetişmiştir. Ebu'l-Kâsım b. Ebû Bekr İbn Zeytûn, İbn Arafe, Ebû Mehdî İsâ el-Gabrîni, Ebu'l-Kâsım el-Burzulî, İbn Bezîze, Muhammed b. Hilfe el-Ubbî, Ebu'l-Kâsım İbn Nâcî, Ebû Hafs Ömer el-Kışânî, Muhammed b. Kâsım er-Rassâ, Ahmed el-Mısrâtî ve Ebu'l-Berekât İbn Usfûr bunlardan bazılarıdır. Ünlü İslam bilgini ve düşünürü İbni Haldun ve Fransızlara karşı Bağımsız Tunus fikrini savunan şair Ebu'l-Kâsım eş-Şâbbî de burada yetişmiştir. Zeytûne Camisinde yürütülmekte olan eğitim-öğretim faaliyetleri, 1956'da Tunus'un bağımsızlığını kazanmasının ardından kurulan Zeytûne Üniversitesi'ne (el-Câmiatü'z-Zeytûniyye) nakledilmiştir (Pektaş ve Yiğit, 2013, s. 381-383).

Muhammed Sadık Bey Tunus'taki Hüseyini Hanedanlığının 12. valisidir. Sultan Abdülmecid tarafından Cemâziyelâhir 1276 (Ocak 1860) tarihli bir fermanla Tunus eyaleti valiliğine getirilmiştir. Ancak görevde olduğu zaman dilimi Tunus'un en karışık, en sıkıntılı zamanlarıdır. Bu durumdan kurtulmak için Hayreddin Paşayı baş vezirliğe getirmiştir. Hayreddin Paşanın önemli ıslahatlarından birisi Sadık Bey adına açılan el-Medresetü's-Sâdıkiyye'dir. Geleneksel dinî eğitim yanında Batı tarzı eğitimin de verildiği bu okulda bağımsızlık mücadelesine öncülük eden birçok Tunuslu devlet adamı ve aydın yetişmiştir. Muhammed Sadık Paşa, Fransa'nın Tunus'u işgali üzerine 12 Mayıs 1881 tarihli Bardo Antlaşmasını imzalamak zorunda kalmış, bu imzayla Tunus resmi olarak Fransa idaresine girmiştir (Kavas, 2003, s. 522).

Nüşanın son sayfasında (210b) ferağ kaydının altında imâmet konulu aşağıdaki muhtasar yer almaktadır:

Kaçan siz bir ... imâm uysañuz bu dört mes'ele(y)'i su'âl eyleyiñüz eger bilici olur ise uyun, eger bilmez ise uymayũñ ve arduna namaz kılmayũñ. Mes'ele-'i evvel, sen namazı kendũñ için mi kılarıñ yohşâ cemâ'at için mi kılarıñ? İmâm dirise namazı benũm için kılarıñ niyeti cemâ'at içündür, mes'ele(y)'i bilür. İkinci mes'ele budur, biz saña uyaruz

sen kime uyarısın? İmâm dirise ki ben Hazreti Resüle uyarım, mes'ele(y)'i bilir. Üçüncü mes'ele budur ki biz seni imâm idinürüz sen kimi imâm idinürsün? İmâm dirise ki ben Kur'ânı imâm idinürüm, mes'ele(y)'i bilir. Dördüncü mes'ele budur ki bizim namâzımız senüñ ile tamâm olur, senüñ namâzuñ ne ile tamâm olur? İmâm dirise ki Allah sünneti ile tamâm olur, mes'ele(y)'i bilir, imâmeti câyiz olur (Bk. Kesit 3).

Nüşanın arkasında iki vikâye varağı vardır. İlk varağın önü ve arkası boştur. İkinci varağın önü boş arkasında metin ile ilişkisi olmayan İmru'l Kays'a ait aşağıdaki iki Arapça beyit yer almaktadır:

• وفرع يزين المتن أسود فاحم ... أثيث كفتو النخلة المتع

• Simsiyah sırma saçlarını sırtına attığında hurma ağacından sarkan salkımlar gibi görünüyor.

• غدائره مستشزرات إلى العلا ... تضل العقاص في مثني ومرسل

• Sevginin başındaki örgüleri sanki sırma saçlarının dalgalarında kaybolmakta.

Nüşhada Serlevha tezhibi yoktur. Serlevhadaki nüsha adı iki satır eninde la'li (kırmızı) çerçevesi metin kutusu içerisinde ve kırmızı renkte yazılmıştır. Nüsha adında Câmasbnâme sözcüğündeki ب harfinin noktası unutulmuştur. Metnin başında "besmele" yoktur. Müstensihin unutmış olduğu ihtimal dâhilindedir. Metnin 15a,16b sayfalarında görülmeye başlanan ikinci bir hat 19a-39b, 46a-57a sayfaları arasında olmak üzere 99b sayfasına kadar belirli aralıklarla devam etmektedir. 99b'den nüshanın son sayfası 210a'ya kadar nüshanın başlangıcında görülen ilk hat aralıksız kullanılmıştır. İlk hat nesih yazı türünün özelliklerini göstermektedir. İlk hattın imlasında kalem dik tutulmuş, hafif sola meyilli yazılmış ve çanaklı harfler kendisinden sonraki birkaç harfi içine alacak şekilde uzatılmıştır. İkinci hat ise belirgin biçimde sağa meyilli yazılmıştır. İlk hatta harflerin çıkış ve bitişi ile satır düzeni ikinci hattan daha düzenlidir. Hat sanatındaki ustalık bakımından ilk hat sahibi ikincisinden belirgin bir biçimde daha iyidir. Bütün bir metin değerlendirildiğinde kuvvetle muhtemel Tunus nüshasında iki hat kullanılmış, nüsha iki müstensih elinden çıkmıştır. Sayfa altlarında takibat kaydı (sözcüğü) vardır.

Câmasbnâme'nin nüshaları konu başlıkları, beyitlerin yeri ve sıralaması, beyitlerde cümle kuruluşu, kelime seçimi, ses ve şekil bakımından farklılıklar göstermektedir. Metin hacmi oldukça büyük olan Câmasbnâme'de söz konusu farklılıklara ilişkin onlarca örnek verilebilir. Aşağıdaki beyit Vatikan nüshasında yer almazken Tunus ve Paris nüshalarında birbirinden farklı sözcüklerle başlamaktadır:

Elden geldükçe bunu nazm eyledüm

Çok letâfet cem' idüben söyledüm

Tunus Nüshası 210a (4)

Türk dilince ben bunu nazm eyledüm

Çok letâyif cem' idüben söyledüm

Paris Nüshası 181b (9)

Bir başka beyitte ses, şekil ve sözcük bakımından farklılıklar görülmektedir (oқыyam-oқыyayım/ idinüb-idüben/ oқısun-oқıusun/ sır-sihr-sehar/ fünün-füsün):

Oқыyayım bir 'aceb sırı fünün

Hem melek tesbih idünüb oқısun Tunus nüshası 1b13

Oқыyam bir 'aceb sehar füsün

Hem melek tesbih idüben oқıusun Vatikan nüshası 1b12

Oқыyayım bir 'aceb sihr ü füsün

Hem melek tesbîh idünüb **okusun** Paris nüshası 1b11

Nüshalarda ilk beyitler büyük oranda aynıyken son beyitler birbirinden farklıdır. Genellememle birlikte son beyitler daha çok müstensihlerin dua amaçlı metne eklemiş olduğu beyitlerdir. Paris, Vatikan ve Tunus nüshalarında ilk ve son beyitler şunlardır:

<u>İlk beyitler</u>	<u>Son beyitler</u>
Her kim ol kendözini bilmiş ola Cümle eşyâ 'ilmîni bilmiş ola (Tunus)	Her ki diler rahmeti çok kazana Fatihâ okıya bunu yazana (Tunus)
Her kim ol kendözini bilmiş ola Cümle iş kolayın bilmiş ola (Vatikan)	Bu kitâb sahibine olsun mübârek Murâduñ hâşıl itsün Hak Tebârek (Vatikan)
Her ki ol kendözini bilmiş ola Cümle eşyâ 'ilmîni bilmiş ola (Paris)	Bunca zahmet çekdüğüm bunca emek Kim yazana bir du'â kıluñ demek (Paris)

Tunus nüshasında sehven yapılmış hatalar da göze çarpmaktadır. 209a sayfasında 1, 2, 3, 4 numaralı beyitler mükerrer yazılmıştır. 207b sayfasında beyitlerin 1. ve 2. mısralarının yeri ve mısradaki sözcükler bakımından farklılıklar vardır. Paris nüshasında yer alan 1b13, 2a17, 7a7, 7a8, 179a8, 179a9, 181b4 beyitler Tunus nüshasında yoktur.

2.7. Câmasbnâme'nin Tunus Nüshasındaki Bölüm Başlıkları

Nüshalar arası karşılaştırmada 210 varaklık Tunus nüshasının tam metne sahip olduğu görülmüştür. Tunus nüshası metnin eksiksiz, okunaklı, harekeli olması gibi özellikleri bakımından dikkat çekicidir. Ancak nüsha konu başlıkları bakımından eksik ve düzensizdir. Metinde 17 bölüm başlığı vardır. İlk bölüm başlığı 6a, son bölüm başlığı 114a sayfasındadır. Bu bölüm başlıkları kırmızı renkte yazılmıştır. İlk beş bölüm başlığı Türkçe ve Farsça dillerinde yazılmıştır. 12 bölüm başlığı ise Türkçe (8) ve Farsça (4) beyitlerden oluşmaktadır. Sınırlı sayıdaki Farsça bölüm başlıklarının imlasında yanlışlıklar vardır. Kırmızı renkte bölüm başlığı olarak yazılan Türkçe beyitler ise doğrudan metne ait beyitlerdir. Tunus nüshasındaki la'îli renkte olan bölüm başlıkları ile Paris nüshasında metne ait olan beyitler aşağıda gösterilmiştir:

Tunus Nüshası (Bölüm Başlığı Beyitler) Paris Nüshası (Metne Ait Beyitler)

<i>Hoş şalevât Muştafâya virelüm Başlayuben söze andan girelüm</i>	54b	<i>Hoş şalevât Muştafâya virelüm Başlayuben söze andan girelüm</i>	47a9
<i>Her kaçan kim Muştafâya iresin Ol sa'âdetlü cemâlin göresin</i>	80a	<i>Her kaçan kim Muştafâya iresin Ol sa'âdetlü cemâlin göresin</i>	69b2
<i>Ben dağı Cebrâ'ilem aıla hâ Şark ilinde kopdı bir ter ejdehâ</i>	81b	<i>Ben dağı Cebrâ'ilem aıla hâ Şark ilinde kopdı bir ter ejdehâ</i>	70b12
<i>Şâh-mârândur hikâyet eyleyen Bu sözi Câmasb öninde söyleyen</i>	83a	<i>Şâh-mârândur hikâyet eyleyen Bu sözi Câmasb öninde söyleyen</i>	71b15
<i>Kâbilistânda atam bil şâhidi Tañrı korçusundan ol âgâhidi</i>	86a	<i>Kâbilistânda atam bil şâhidi Tañrı korçusundan ol âgâhidi</i>	74b10
<i>Bulkayâya ol yigit vaşf eyledi Tâ gelince ol kayaya söyledi</i>	113a	<i>Bulkayâya ol yigit vaşf eyledi Tâ gelince ol kayaya söyledi</i>	97b9

Egil egil yabışarak yürüdüm Añul añul yapışarak yürüdüm
Her kademde Allāh Allāh diridüm 114a *Her kademde Allāh Allāh diridüm* 98b16

Nüşanın 79b sayfasında “Bulkiya’nın Mahiyân denizine varması ve Şah Mahiyân’ın hikâyesini anlatması bölümü”nde Bulkiya, ortalarında Şah Mahiyân olmak üzere bütün balıkların hep bir ağızdan Allah’ı zikrettiklerini, peygamber aleyhisselamı övdüklerini görür. Bulkiya bu duruma çok şaşırır, balıkların yanına yaklaşıp selam verir. Balıklar, Bulkiya’nın selamını alırlar. Şah Mahiyân’ın “Sen nesen, ne sebeple buradasın?” sorularına Bulkiya, peygamber aleyhisselama âşık olduğunu ve bu sebeple cihanı gezdiğini anlatır. Metinde balıkların peygamber aleyhisselamı övüp zikrettikleri beyitlere dikkat çekmek için beyitler metin kutuları içerisine alınmış ve la’lî mürekkeple yazılmıştır.

Tunus Nüşası

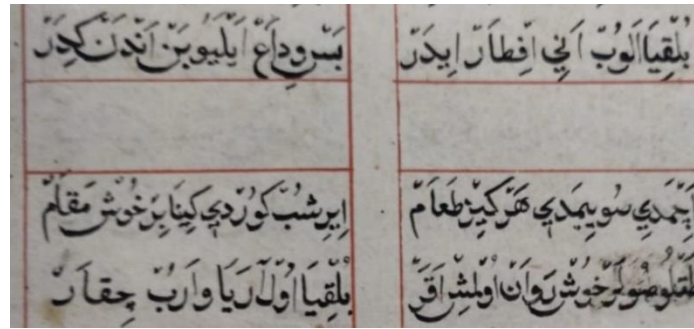
Hem velîdür hem resûl Muştafâ
Ol durur ol seygidü şadr u şafâ 79b3

Ol Muḥammed Muştafâ kim zikriñüz
Ol durur dilde gönülde fikriñüz 79b8

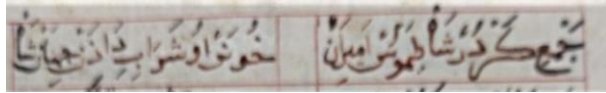
La’lî mürekkep son olarak metnin ilk gazelinin ilk beytinde (10a4) beytin dizeleri arasında gazelin başladığını bildirmek amacıyla kullanılmıştır:

Vay ne hoşidi dirlik olmasaydı mevt “غزل دانيال” Vay ne hoşidi ömr eger olmasaydı fevt

Tunus nüshasında müstensih tarafından metnin 63 farklı yerinde bölüm başlıkları için hazırlanmış boş satırlar yer almaktadır. Bölüm başlıklarının olmaması, şiirlerin hangi konu ile ilgili olduğunu anlama ve konu sıralamasını takip edebilme bakımından bir eksikliklerdir. Müstensih için metni tamamladıktan sonra konu başlıklarını ekleyeceği düşünülebilir. Neden ekmediği sorusuna bir cevap vermek bugün için mümkün değildir ancak konu başlıklarının durumu, farklı dillerde olsa bile alêde¹¹ yazılması, metne ait beyitlerin bölüm başlığı olarak gösterilmesi bir başkası tarafından yazıldığını/yazılmak istendiğini düşündürmektedir. İtalya Vatikan Turco 52 numaralı nüsha 90 bölüm başlığına, Fransa Milli Kütüphanesi Supplement Turc. 1363 nüshası 103 bölüm başlığına sahiptir. Bu durum, birçok olumlu özelliğe sahip Tunus nüshasından faydalanmak isteyenler için bir kusur olarak kabul edilebilir.

¹¹ Paris ve Vatikan nüshalarında bölüm başlıklarının tamamı Farsçadır ve Farsça dil becerisine sahip müstensihler elinde yazıldığı çok açıktır. Tunus nüshasındaki Farsça bölüm başlıklarının imlasi kusurludur. Ör.

6,14,15,16 numaralı başlıklarda metin tamiri yapılmıştır. Farsça bölüm başlıkları sayıca azdır. Bölüm başlıkları Türkçe beyitlerle tamamlanma yoluna gidilse de toplamda 63 boş bölüm başlığı vardır.

Kesit 1. Konu başlıkları için hazırlanmış boş satır örneği.

Tunus nüshasındaki boş bölüm başlığı örnekleri:

Tunus nüshasındaki boş bölüm başlıkları konu, beyitler ve beyitlerin sırası bakımından Paris ve Vatikan nüshalarıyla karşılaştırılmıştır. Tunus nüshası konu ve beyitlerin sırası bakımından Paris nüshasına benzemektedir. Söz konusu benzerliklere ilişkin bazı örnekler şunlardır:

Sayfa 32b: Nüshalar karşılaştırıldığında 32b sayfasındaki boş satır Paris nüshası 28a sayfasındaki Şahmaran'ın Affan ve Merd-i hilekâr'ın elinden kurtuluşunu ve Süleyman peygamberin vefatının anlatıldığı "Halaş kerden-i Şâh-mârân ve her dü kaçıt-kerden-i engüşteri-yi Süleymân râ" bölüm başlığı ile konu, içerdiği beyitler ve beyitlerin sırası bakımından örtüşmekte, başlıktan sonra her iki nüsha aynı beyit ile devam etmektedir:

İşid imdi görki bunlar n'eyledi
Danışuben birbirine söyledi (Tunus, 32b9)

İmdi işit görki bunlar n'eyledi
Tanışuben birbirine söyledi (Paris, 28a7)

Sayfa 154b: Cihan Şah'ın sevgiliden ayrılığın acısını anlattığı fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün" veznindeki bu şiir Paris nüshası "Şi'r hânden-i Cihân Şâh ez derd-i firak-yâr" bölüm başlığı ile örtüşmektedir. Her iki nüshada da bölümler aynı beyitlerle başlamaktadır. Şiirin ilk beytinin imlası Tunus ve Paris nüshalarında aynıdır:

Yine düşdüm ğurbete uş el firak
Yine düşdüm furkate uş el firak (Tunus 154b8; Paris, 133b9)

Sayfa 209a: Metin içerisindeki son boş bölüm başlığıdır. Bu bölümde Abdî'nin Câmasbnâme'yi yazma gerekçeleri, zamanı, yeri vb. bilgiler bulunmaktadır. Bu bölümün ilk beyti Tunus ve Paris nüshalarında şu şekildedir:

Ol zamân kim dâsitâni başladum
Eski özdekde yeñi tal aşladum (Tunus, 209a8)

Ol zamân kim dâsitâne başladum
Eski uzadub yeñi tal aşladum (Paris, 181a14)

Metindeki Bölüm Başlıkları:

	Hazâ kitâbı Câmasbnâme	(Serlevha)	1b
1.	Āğâz kerden dâsitân ğarib ve latif ¹²		6a
2.	Be-vücüd âmeden Câmasb ibni Danyâl ¹³		11a
3.	Câmasb mağârada bal bulduğu yirdür		12b
4.	Câmasba kuyuda nehâl olası bildürür		14b
5.	Medh-i Hâzret-i Resûl şalla'llâhu 'aleyhi ve sellimu teslîma		17a
6.	'Âşık-ı Muştafâ ender-behişt		

¹² Bu bölüm başlığında garip sözcüğü ي kullanılmaksızın غرب şeklinde yazılmıştır. "Garip ve Sevimli Bir Hikâyeye Başlıyoruz"

¹³ "Câmasb ibni Danyâl'in Ortaya Çıkışı"

	Düşmen ender-cehennem rüy-ı zışt ¹⁴	38a
7.	Hoş şalevât Muştafâya virelüm Başlayuben söze andan girelüm	54b
8.	Her kaçan kim Muştafâya iresin Ol sa'âdetlü cemâlin göresin	80a
9.	Ben dahı Cebrâ'ilem aña hâ Şarķ ilinde ķopdı bir ter ejdehâ	81b
10.	Şâh-mârândur hikâyet eyleyen Bu sözi Câmasb öñinde söyleyen	83a
11.	Kâbilistânda atam bil şâhidi Tañrı ķorkusından ol âgâhidi	86a
12.	Meşveret kerden Şâh Taymüs Bâ hâtun .... dâden-i Cihânşâh râ ¹⁵	92a
13.	Cem' kerden-i Şâh Taymüs emirân Ėod râ vü şarâbı dâzen Cihânşâh râ ¹⁶	93a
14.	Şi'r-i hânden çengiyân Ez meclis-i Şâh Taymüs râ ¹⁷	93a
15.	Şâh-mârândur bu sözleri diyen Oturub Câmasba takrîr eyleyen	112b
16.	Bulķayâya ol yigit vaşf eyledi Tâ gelince ol ķayaya söyledi	113a
17.	Egil egil yabışıraq yürüdüm Her ķademde Allâh Allâh diridüm	114a

Yukarıdaki bölüm başlıkları nüshanın ilk sayfasından 114a sayfasına kadardır. 114a sayfasından metnin sona erdiği 210a sayfasına kadar başka bir bölüm başlığı yoktur.

Sonuç

Abdî'nin Câmasbnâmesine ait yurt dışı nüshaları daha çok Avrupa ülkelerinde (İngiltere, Fransa, Almanya, İtalya) bulunmaktadır. Edebiyat tarihimizde önemli bir yeri olan bu eserin Tunus'a kadar gelmiş olması çok geniş bir coğrafyaya ulaştığını göstermesi bakımından önemlidir. Üç asırdan fazla bir zaman Osmanlı idaresinde kalan Tunus, Türk kültürüne ait birçok kültürel varlığa da ev sahipliği yapmaktadır. Eserin kayıtlı olduğu Tunus Devlet Kütüphanesi'nde farklı alanlardan birçok Türkçe eser bulunmaktadır. Tanıtmaya çalıştığımız nüsha fiziken yıpranmış olsa da metin bütünlüğü bakımından korunmuştur. Okunaklı ve harekeli bir imlaya sahiptir. Karşılaştırma amaçlı kullandığımız

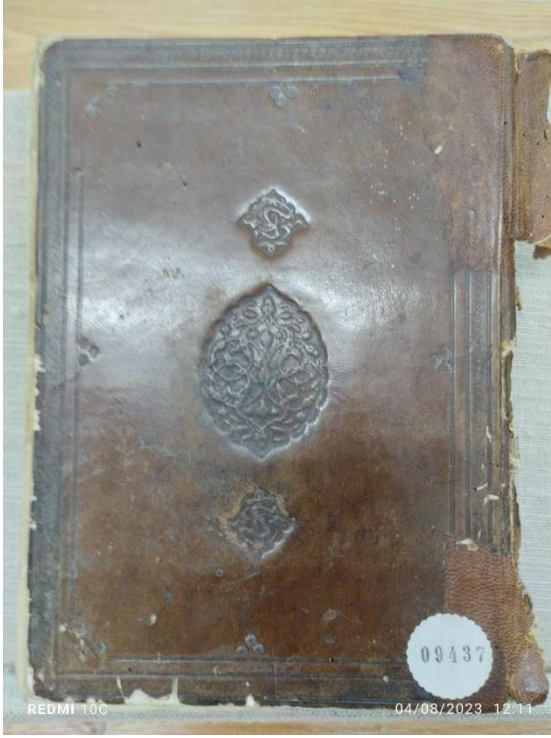
¹⁴ Bu bölüm başlığında Farsça "-de, içinde" anlamına gelen اندر sözcüğü ادر şeklinde yazılmıştır. "Mustafa'nın Aşığı Cennette, Düşmanı Çirkin Yüzlü Cehennemdedir"

¹⁵ "Şah Taymüs'un Cihân Şah'ın Annesi ile İstişaresi"

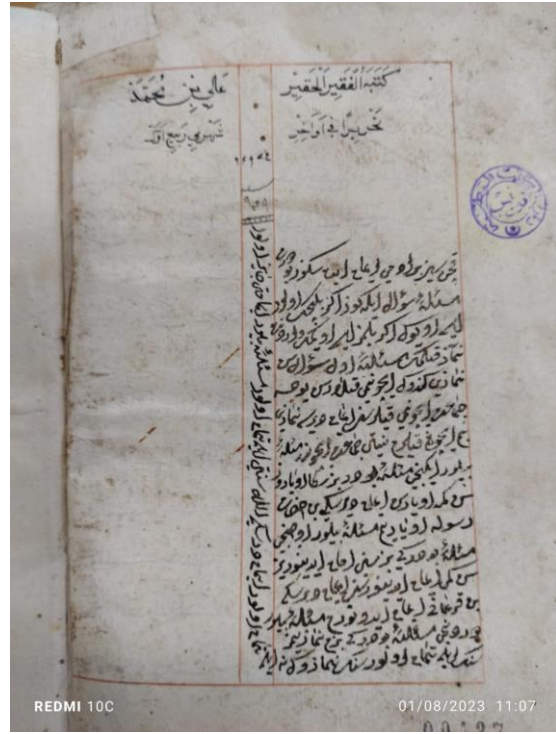
¹⁶ "Kral Taymüs Emirlerini Topladı ve Cihan Şah'a Şarap Verdi"

¹⁷ "Cenkîyân'ın Şah Taymüs'un Meclisi'nde Şiir Okuması"

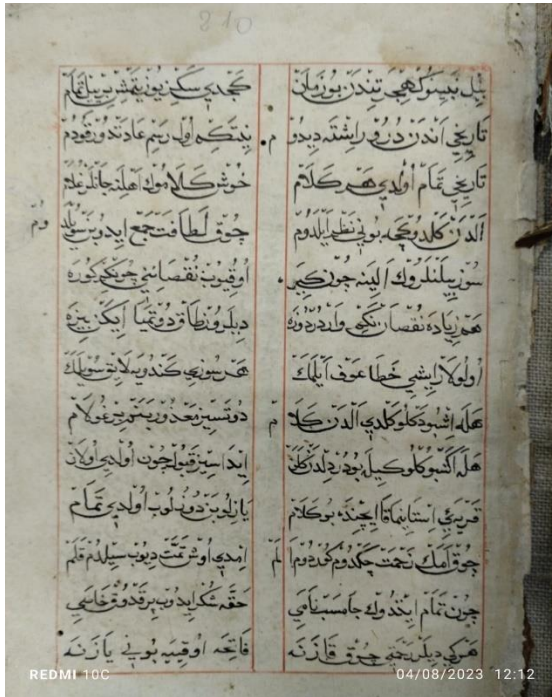
Vatikan ve Paris nüshaları ile büyük oranda örtüşmekle birlikte ses ve şekil farklılıklarına da sahiptir. Bölüm başlıkları bakımından Paris nüshasına daha yakındır. Nüshanın bölüm başlıklarının eksik olması metin üzerinde çalışmayı zorlaştırmaktadır. İlk kez tanıtılan bir nüshadır ve daha önce üzerine herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Tunus nüshası diğer nüshalardan telif tarihi ve telif yeri bakımından farklılık göstermektedir. Câmasbnâme'nin hemen bütün nüshalarında ve eseri tanıtan çalışmalarda telif yeri Aydıncık (Edincik), telif tarihi H. 833/1429'dur. Tunus nüshasının telif yeri Bulgaristan sınırları içerisinde yer alan "İstanmaka", telif tarihi ise H. 871/M. 1467'dir. Nüsha H. 871/M. 1467 tarihli müellif hattından ya da bir müellif nüshasından istinsah edilmiş olabilir. Nüshanın vikâye varaklarında bu durumu destekleyen bilgilerle karşılaşılmamıştır. Nüshada Zeytune Camisine ait temellük kaydı ve Muhammed Sadık Paşa Bey'e ait mühür bulunmaktadır. İstinsah tarihi bakımından eserin eski nüshalarından birisidir. İstanmaka'da yazılıp Tunus'a ulaşan bu nüsha birçok olumlu özelliği ile Câmasbnâme'nin önemli kopyalarından birisidir.

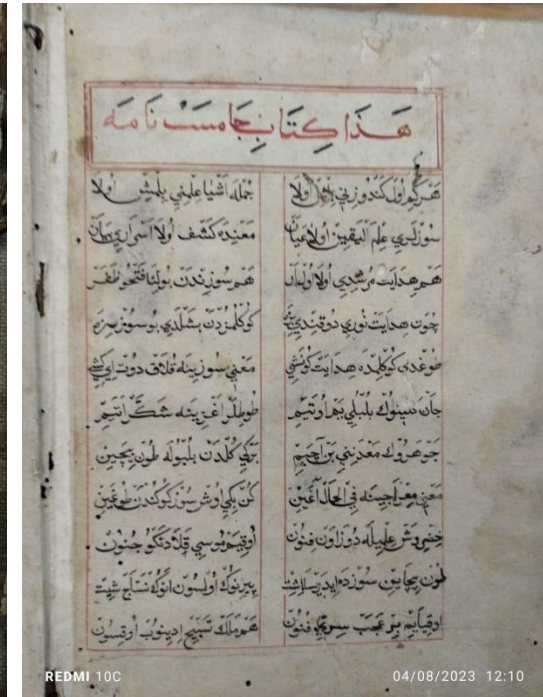
Kesit 2. Câmasbnâme Tunus Nüshası

Kesit 3. Câmasbnâme 210b sayfası

Kesit 4. Câmasbnâme Tunus Nüshası 210a. sayfası

Kesit 5. Câmasbnâme Tunus Nüshası 1b sayfası

Kaynakça

- Akgün, A. (2005). Bulgaristan'da Asimilasyon ve "Zavallı Pomaklar" Adlı Bir Risale. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8 (13), s. 1-28.
- And, M. (2008). *Minyatürlerle Osmanlı-İslâm Mitologyası*. Yapı Kredi Yayınları.
- Aumer, J. (1875). *Verzeichniß der orientalischen Handschriften der K. Hof- und Staatsbibliothek in München, mit Ausschluß der hebraeischen, arabischen und persischen*. München: Palm.
- Bozkaplan, Ş. A. (1989). *Abdî Mûsâ Câmasbnâme Dil Özellikleri ve Kısmi Transkripsiyon*. Doktora Tezi. Malatya: İnönü Üniversitesi.
- Çakır, M. (1994). *Abdî'nin Câmasbnâme'si (1. Bölüm)*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Çakır, M. ve Koncu, H. (2023). *Câmasbnâme Abdî Mûsâ*. İstanbul: İBB Yayınları.
- Dankoff, R. (1984) The Lyric in the Romance: The Use of Ghazals in Persian and Turkish Masnavis. *Journal of Near Eastern Studies*, 43, 1 (1984). (Çeviren: Averbek, G. D. (2014). Aşk hikâyelerinde lirizm: Farsça ve Türkçe mesnevilerde gazelin kullanımı. *UHİVE Uluslararası Hakemli İletişim ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, C. 2, S. 5, s. 183-211.
- Erkan, M. (1993). *Câmasbnâme. İslam Ansiklopedisi*. (C. 7, s. 44). İstanbul: TDV Yayınları.
- Gibb. E.J.W. (1900). *A History of Ottoman Poetry* (C. 1, s. 431-440). London: Luzac & Co., Great Russel Street.
- Götz, M. (1968). *Türkische Handschriften*. Teil 2. Wiesbaden: Steiner.
- Karademir, M. (2001). *Abdî, Câmasbnâme (İnceleme-Metin)*. Doktora Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi.
- Kavas A. (2003). Mehmed Sâdık Bey. *İslam Ansiklopedisi*. (C. 28, s. 522-523). İstanbul: TDV Yayınları
- Kocatürk, V. M. (1964). *Türk Edebiyatı Tarihi*. Ankara: Edebiyat Yayınevi.
- Köktekin, Kazım (1999). Ahmed-i Dâî'nin Câmasbnâme Tercümesi ve Dili. *Atatürk Üniversitesi, Türkiye Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 13.
- Krafft, A. (1842). *Die Arabischen, Persischen Und Türkischen Handschriften der k. k. Orientalischen Akademie zu Wien*. Wien: Mechitaristen.
- Pektaş, K. ve Yiğit, İ. (2013). *İslam Ansiklopedisi*. (C. 44, s. 380-383). İstanbul: TDV Yayınları.
- Pertsch, W. (1864). *Die türkischen Handschriften der Herzoglichen Bibliothek zu Gotha*. Wien: Kais. kön. Hof- und Staatsdruckerei.
- Sakaoğlu, S. (1973). *Gümüshane Masalları*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları 298.
- Thomann, J. (2016). Die frühesten Türkischen Übersetzungen von Tausendundeiner Nacht und deren Bedeutung für die Arabische Textgeschichte. *Asiatische Studien/Études Asiatiques*, 70(1), 171-219.
- Ünver, İ. (2017). Mesnevî. *Türk Dili, Türk Şiiri Özel Sayısı II (Dîvân Şiiri)*. Ankara: TDK Yayınları.
- Vatican Library. <https://digi.vatlib.it>, [Erişim tarihi: 15.08.2023].